

نخستین کنفرانس ملی به سوی شهرسازی و معماری دانش بنیان

3، اردیبهشت ماه، 1396، تهران، ایران

شهر 24 ساعته

زینب همتی

¹کارشناسی ارشد طراحی شهری، علامه دهخدا قزوین، ایلام،
Eng.zeinabhemati@gmail.com

چکیده

از آنجا که دامنه فعالیت های انسانی از طول روز گذشته و پاسی از شب ادامه می یابد و افراد جامعه زمان قابل توجهی از اوقات خود را در بازه زمانی شب با ویژگی منحصر به فرد تاریکی می گذارند؛ در نتیجه کار و فعالیت شبانه به قسمتی از زندگی شهری تبدیل شده است. شکل گیری جوامع انسانی در پی خود روابط انسانی و فعالیت های گروهی را به همراه داشته است. زندگی شبانه نمونه ای از این فعالیت هاست که به همراه خود واژگان جدیدی از قبیل "شهر 24 ساعته" را به همراه آورده است. منظر شبانه که زیر مجموعه ای از زندگی شبانه را تشکیل می دهد کیفیتی قابل کنترل است که تاثیر بسزایی در فهم کلی شهروندان از شهر را دارد و موجب شکل گیری یک جامعه پایدار می گردد. در نتیجه توجه به منظر شبانه ی شهر ها امری ضروری و مستلزم برنامه ریزی دقیق می باشد. بی توجهی به منظر شبانه شهر و عدم وجود برنامه ریزی و طراحی جامع برای ایجاد آن، هزینه های سنگینی را برای شهروندان در پی دارد.

کلمات کلیدی

فضا، شهر، منظر، شبانه، شهر 24 ساعته

در برخی زمان ها، دوره ها، آخر هفته ها و هزینه های ناشی از آن ها) و به طور کلی در زندگی روزمره (افزایش زمان انتظار در صف های مختلف) دیده می شوند. این امر سبب پدید آمدن احساس کمبود وقت و همچنین انگیزه بزرگی را برای مدیریت بر ساختار زمانی بوجود می آورد. این امر اهمیت زمان غروب و شب را بعنوان زمانی برای اوقات فراغت و فعالیت های اجتماعی و فرهنگی نشان می دهد. در خلال توجه به این زمان برای گذران اوقات فراغت و سایر فعالیت های غیر از کار، مفهوم شهر 24 ساعته شکل گرفت.

1- مقدمه

فضاهای شهری از مهم ترین و فعال ترین مکان ها در دوران زندگی بشر محسوب شده و اما آنچه که در تمامی دوران ها مشترک بوده حضور مردم و وجود روابط اجتماعی حاکم بر آنهاست که مهمترین اصل در پویایی فضاهای شهری به حساب می آید (مرتضوی، 1390: 17). زندگی شهری سبب شده دامنه فعالیت های شهروندان از طول روز گذشته و تا شب هنگام ادامه یابد و حیات شبانه به قسمتی از زندگی شهری تبدیل شود. این موضوع به دغدغه ای برای مدیران و برنامه ریزان شهری تبدیل شده است.

2- بیان مسئله

همانطور که در منظرسازی روزانه شهر عناصر باید در پیوستگی و هماهنگی با یکدیگر قرار گیرند تا اثری مطلوب را در ذهن و خاطر شهروند بر جای گذارند، منظر شبانه نیز باید به گونه ای شکل گیرد که رضایت و آرامش خاطر شهروند دنبال داشته باشد. در شهر های امروز بخش اصلی خدمات اوقات فراقت و فعالیت های اجتماعی فرهنگی بر اساس نظم زمانی ترسیم شده و بر پایه ساعت کاری انجام می گیرد. زیرا اکثریت مردم حقوق بگیرند و بنابراین، ناچار به تبعیت از زمان های حاشیه ای کار مثل غروب ها، آخر هفته و تعطیلات رسمی هستند. این زمان بندی رفتاری، اختلال کارکردی اجتماعی زیادی ایجاد کردند که در زمینه هایی چون تحرك شهری (راه بنان) سرگرمی ها (انباشت و ازدحام

نخستین کنفرانس ملی به سوی شهرسازی و معماری دانش بنیان

3، اردیبهشت ماه، 1396، تهران، ایران

3- تشریح ضرورت و اهمیت موضوع

فضای شب فاقد عمق و جهت است و اثری نامعین بر روی انسان می‌گذارد. فضای روز و شب، دو حد یک طیف گسترده هستند که اختلاف آن‌ها در نوع روشنایی آنهاست. فضای روز پر از نور است و فضای شب، غرق در تاریکی و البته بین دو حد نیز مراحل میانی از تاریکی و روشنایی قرار دارد (گروتز، 1383:224).

4- منظر شهری

اساساً منظر شهری، سطح تماس انسان و پدیده شهر است و از این رو بخش قابل توجهی از دانش و عواطف محیطی شهروندان تحت تاثیر آن شکل می‌گیرد. اهمیت منظر شهری، به عنوان واسطه میان انسان و پدیده شهر، به اندازه‌ای است که برخی اوقات در تعریف طراحی شهر گفته اند: «طراحی شهر، مدیریت منظر شهری (منظر عینی و ذهنی) است. منظر شهری وسیله‌ای است که شهر را پدیدار می‌کند. به عبارت دیگر ترسیمات طراحان و معماران (نظیر پلان، مقاطع نما، جداره خیابانها) تنها در قالب منظر شهری است که به تجربه واقعی و انسانی بدل می‌شود». از طریق این واسطه، یعنی منظر شهری، است که ابعاد غیرکالبدی شهر امکان بروز و تجلی خارجی پیدا می‌نماید (گلکار، 1385:39).

5- منظر روز

منظر شهری به عنوان مقوله‌ای مطرح در کیفیت و مطلوبیت شهرها، واقعی و عینی بوده و حاصل مشاهده و درک مظاهر گوناگون و ملموس شهر اعم از بناها، فضاها، فعالیتها، صداها، بوها و ... هنگام مواجه شهروند با پدیده شهر (در مقیاسهای مختلف، اعم از دیدن شهر از دوردست یا هنگام قرار گرفتن در شهر و یا حتی استقرار در بناها) است. در درک پدیده منظر شهری تمام حواس انسان فعال هستند. منظر شهری صرفاً دربردارنده بی‌نمای ساختمانها و عناصر قابل رویت نیست؛ بلکه صداها، بوها، انواع عناصر طبیعی و مصنوعی، خواه ثابت و خواه متحرک را دربر گرفته و در کل شامل تمام آن چیزهایی است که توسط حواس انسان قابل درک است.

6- منظر شب

فضای شب فاقد عمق و جهت است و اثری نامعین بر روی انسان می‌گذارد. فضای روز و شب، دو حد یک طیف گسترده هستند که اختلاف آنها در نوع روشنایی آنهاست. فضای روز پر از نور است و فضای شب غرق در تاریکی و البته بین این دو حد نیز مراحل میانی از تاریکی و روشنایی قرار دارد (گروتز، 1383:224).

7- امتداد منظر روز در شب

زندگی شهری و بالطبع الزامات اقتصادی مرتبط با آن ایجاب می‌کند که دامنه فعالیت‌های انسانی از طول روز گذشته و تا پاسی از شب ادامه یابد. به عبارتی الزامات شهرنشینی، شب را لازمه فعالیت کرده است و فضاهای شهری در این پدیده جایگاه خاصی را به خود اختصاص داده‌اند. با عنایت به تنگناهای فراوان در زندگی شهری، جهت اعتدال بخشیدن به شهرها نیاز به وجود فضاهای عمومی غنی در شب حس می‌شود. همچنین از آنجا که زمان قابل توجهی از اوقات فراغت افراد جامعه در این دوره زمانی با مشخصه‌های منحصر بفرد خود قرار گرفته، ضروری است تا برنامه‌ریزی جامع حیات شهرها در شب، در اولویت قرار گرفته و در نیمه گذشته روز (شب) روحی تازه دمیده شود، (سامانی، 1391).

8- شهر در شب

روند جمعی و اجتماعی شدن فضاهای شهری تا آنجا پیش می‌رود که شهر در زمان شب نیز بیدار نگه داشته می‌شود. افراد و شهروندان علاقه و تمایل بیشتری برای حضور در فضاهای عمومی از خود نشان می‌دهند و تا پاسی از شب در کافه‌ها و رستورانها، میدانهای عمومی، تئاترها و سینماهای فضاهای شهری را سرزنده نگه می‌دارند. بنابراین شهر نیز خود را با نیاز شهروندانش هماهنگ می‌سازد. با نورپردازی، فعالیت‌های شبانه (روزی و فضاهای عمومی همیشه در دسترس، در اینجاست که از زندگی شبانه سخن به میان می‌آید. شهر است که خود را با نیازهای جدید انسان اجتماعی امروز خود را روزآمد می‌کند.

9- منظر شبانه

شکل‌گیری جوامع انسانی در پی خود روابط انسانی و فعالیت‌های گروهی را به همراه داشته است. زندگی شبانه نمونه‌ای از این فعالیتهاست که به همراه خود واژگان جدید از قبیل «منظر شبانه» را به همراه آورده است. منظر شبانه که زیرمجموعه‌ای از زندگی شبانه را تشکیل می‌دهد کیفیتی قابل کنترل است که تاثیر بسزایی در فهم کلی شهروندان از شهر را دارد و موجب شکل‌گیری یک جامعه پایدار می‌گردد. با توجه به تعریف منظر که آن را پدیده‌ای نسبی، پویا و عینی-ذهنی که حاصل تعامل انسان با طبیعت و جامعه با تاریخ می‌دانیم و از آنجا که منظر شبانه نیز در همین جامعه حادث می‌شود می‌توان همین تعریف را برای منظر شبانه نیز تعمیم داد با این تفاوت که منظر شبانه در بین گروه‌های فعالیت‌های شبانه و خطوط واصل بین آنها که انسانها پیاده‌اند و مکث و گذر و عملکردهای مختلف در کنار هم جریان دارد به وجود می‌آید و توسط اصلی‌ترین عنصر کمی خود یعنی نورپردازی، قابل درک است.

نخستین کنفرانس ملی به سوی شهرسازی و معماری دانش بنیان

3، اردیبهشت ماه، 1396، تهران، ایران

10- فعالیت شبانه

مشکلات زیادی در بسیاری از شهرهای اروپایی (و بویژه انگلستان) شد و فشار زیادی بر قلمرو عمومی و خدمات شهری (مانند حمل و نقل عمومی و مراقبت های امنیتی) وارد آورد، شکل گرفت. در واقع این عبارت با فعالیتهای اقتصادی شبانه ارتباط مستقیم دارد و شعار جذابی برای رونق هر چه بیشتر اینگونه فعالیتهای است و هدف یک شهر را برای معرفی خود به عنوان یک مکان قابل زندگی از طریق گسترش تفریح و سرگرمی، خرید و سایر فعالیتهای اوقات فراغت در ساعات بیشتری از شبانه روز بیان می دارد (سامانی، 1391).

از آنجا که وسعت شهرها و تنوع کاربری های گسترده در آنها باعث پراکندگی زندگی شبانه در نقاط مختلف می شود و به دلیل مخارج سنگین تامین روشنایی، امنیت و انرژی این اماکن؛ نقاط عطف فعالیتی که محل تجمع چندین فعالیت شبانه باشند گروههای فعالیت شبانه را تشکیل می دهند.

10-1- فواید فعالیت های شبانه

- افزایش سرزندگی و نشاط در بسیاری از مردم و افزایش فعالیت در خیابانها
- کمک به احیا مکانهایی که احتیاج به احیا و باز زنده سازی دارند و جذاب تر و قابل زندگی تر کردن این مناطق برای ساکنین و بازدید کنندگان.
- کمک به رشد اقتصاد شهری و محلی از طریق خلق فرصتهای تجاری و تولید شغل.
- کمک به ارتقا کیفیت روابط اجتماعی و توسعه فرهنگی شهر (سامانی، 1391).

12- امنیت در شب

در فضاهای شهری که بعضی از موانع حرکتی ممکن است برای کاربران فضا ایجاد مزاحمت کند و یا کاهش ایمنی را ایجاد کند می توان از نورپردازی در مطلع کردن کاربران از موانع موجود استفاده کرد، همچنین می توان از طریق روشن کردن فضاها به افزایش امنیت محیط و کاهش احتمال وقوع جرم کمک نمود. این امر در افزایش کارآمدی فضاهای شهری و کاهش احساس وقوع جرم کمک شایانی می نماید (سامانی، 1391).

تلفیق هوشمندانه طراحی خوب، مدیریت خوب و مشارکت عمومی در ایجاد محیط های امن تر و کاهش تخریب وسایل و ریسک و هراس جرم و خشونت تاثیر بسیار دارد. یکی از موثرترین تدابیر برای امنیت عمومی و پیشگیری از جرم، ایجاد ناحیه های شهری زنده و پر جنب و جوش است و نیز مکانهای عمومی که بر آنها بتوان نظارت و اشراف داشت (رضایی، 1384).

10-2- مشکلات فعالیت های شبانه

- رفتارهای پر سر و صدا در خیابانهای نزدیک مراکز تجمع فعالیتهای شبانه بویژه بعد از تعطیلی این اماکن که می تواند سبب آزار جدی ساکنین محلی گردد.
- رفتارهای ضداجتماعی مانند آشغال ریختن در خیابانها و تخریب وسایل و آبیاناً خشونت که نه تنها ناخوشایند و ترساننده است بلکه باعث صرف هزینه و کار زیاد برای مقابله با آنها می شود.
- بروز جرم و بزه؛ مانند پخش مواد مخدر و سرقت (همان).

13- خوانایی در شب

نورپردازی بناها و اماکن های شاخص- شامل عناصر سخت و نرم منظر- و ایجاد فضاهای شهری پویا در طول ساعات شب، افزایش امنیت و رونق اقتصادی شهر را در پی داشته و آن را خوانا، سکونت پذیر و سرزنده می کند. چه بسا نورپردازی بناها یا درختان یکی از خیابانهای شهر، عامل شهرت آن شهر در میان مردم باشد (مردانی).

11- شهر 24 ساعته

عبارت شهر 24 ساعته- شهری که هرگز خواب ندارد، اولین بار در دهه 1920 برای شهر نیویورک بکار رفت. این واژه تصویری ذهنی از مکانی فریبنده و پر جنب و جوش را که همواره اتفاقی در خیابانهایش در حال وقوع است (بویژه در زمان شب که امکان تهیج و خطر زیادتر است) مجسم می کرد. در انگلستان این اصطلاح برای اولین بار در سال 1993 در کنفرانس بسوی شهر 24 مطرح شد که در منچستر برگزار گردید و نگاه موشکافانه ای به راهبردهای احیا و منظم کردن مراکز شهری در زمان شب و شناخت ناسازگاری های ذاتی بین آنها داشت. اگرچه در نگاه اول واژه شهر 24 ساعته وجود تمام خدمات و فعالیتهای شهری در تمام ساعات شبانه روز را تداعی می نماید، اما این اصطلاح در واقع در اثر رشد صنعت سرگرمی های آخر شب که باعث بروز

14- سرزندگی در شب

در طول شب، فضاهای شهری مانند خیابانها، میادین، پارکها و ... به طور فزاینده ای به عنوان فضاهای زنده، متنوع و مملو از عبور و مرور می توانند مورد استفاده قرار گیرند. از این رو طراحی و سرزنده سازی فضاها در شب یکی از الزامات طراحی فضاهای شهری می باشد (سامانی، 1391).

15- نقش نورپردازی شهری در حیات اجتماعی

نخستین کنفرانس ملی به سوی شهرسازی و معماری دانش بنیان

3، اردیبهشت ماه، 1396، تهران، ایران

شبانہ

را با منظر شب برای شهروندان به ارمغان آورد، این موضوع نه تنها به لحاظ عملکردی استفاده از فضا را میسر می سازد بلکه به نوبه خود در ایجاد حس سرزندگی فضاهای عمومی شهری نقش جدی ایفا می نماید (مویدی).

17- نتیجه

زندگی شهری سبب شده دامنه فعالیت های شهروندان از طول روز گذشته و تا شب هنگام ادامه یابد و حیات شبانه به قسمتی از زندگی شهری تبدیل گشته است. این موضوع به دغدغه ای برای مدیران و برنامه ریزان شهری تبدیل شده است. اکثر طراحی ها در شهر با احتساب نور خورشید انجام می شود، به عبارتی با تاریکی هوا تمام خلایقیت و هنرهایی که برای آن کوشش شده، یکباره در تاریکی شب محو می شود. در شرایط کنونی، آنچه از شهر و فضاهای شهری در ذهن شهروندان نقش می بندد، اغلب مربوط به تصویری است که آن ها هنگام روز از شهر خود دریافت می کنند و با نورپردازی مناسب شهر و فضاهای آن نه تنها در جهت خوانایی بیشتر، بلکه در ایجاد یک تصویر ذهنی روشن از شهر در شب به مردم نیز می توان کمک شایانی نمود. همانطور که در منظر سازی روزانه شهر عناصر باید در پیوستگی و هماهنگی با یکدیگر قرار گیرند تا اثری مطلوب را در ذهن و خاطر شهروند بر جای گذارند، منظر شبانه شهر نیز باید به گونه ای شکل گیرد که رضایت و آرامش خاطر شهروند را به دنبال داشته باشد. بی شک نقش نورپردازی در منظر سازی شبانه از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.

فضای محدوده دارای کاربری های با ارزش بسیاری از جمله بانک ها، بیمارستان و داروخانه ها... می باشد که از جمله پتانسیل هایی جهت جذب افراد برای فعالیت های روزانه است. این محدوده به عنوان مرکز اصلی شهر محسوب شده و باید مورد توجه جدی واقع گردد.

با توجه به بررسی های میدانی، مهمترین وجه زیبای محدوده کاربری های تجاری و رابط اجتماعی موجود در محدوده می باشد و اکثر شهروندان به دلیل وجود کاربری های تجاری و رفاهی این محدوده را برای خرید انتخاب می کنند. محدوده دارای منظره دلپذیری در روز می باشد (به دلیل وجود درختان کهن سال) ولی در شب دارای ضعف و کمبود هایی می باشد؛ در نتیجه برنامه ای به منظور ارتقا کیفیت محیط امری ضروری است. اما های بکار رفته در خیابان ها فاقد نورپردازی مناسب در شب هستند که در نظر گرفتن نور های رنگی متناسب با محیط می تواند زیبایی اما را دوچندان کند.

با بررسی های انجام شده و اطلاعات به دست آمده، بیشترین زمان برای حضور در فضا عصر و شب هنگام می باشد؛ وجود گشت های نیروی انتظامی و حضور افراد زیاد در محدوده باعث امنیت و آرامش شهروندان شده است اما در بعضی از نقاط عملکرد ضعیف است. بستنی فروشی ها و مغازه های فعال در شب از جمله دلایل احساس امنیت

امروزه زندگی شهری سبب گشته دامنه فعالیت شهروندان پاسی از شب ادامه یابد و بدین ترتیب حیات شبانه تبدیل به قسمتی از زندگی شهری بویژه در کلانشهرها شده است. بنابراین جهت ایجاد بستر مناسب و امن و همچنین ارتقای کیفیت زندگی شبانه در کلانشهرها، طراحی نورپردازی مورد توجه طراحان قرار می گیرد. هم اکنون در بسیاری از کلانشهرهای دنیا استفاده منطقی و ضابطه مند از نور باعث شده تا زندگی شبانه در فضاهای شهری تصویری پویا و شاداب در 24 ساعت شبانه روز را به همراه داشته باشد که همین امر نه تنها به حفظ سرزندگی محیطهای کلانشهرها کمک می کند، بلکه باعث رونق فعالیتهای اقتصادی و همچنین صنعت گردشگری می گردد (قرشی، 1394).

16- تاثیر روشنایی و نورپردازی در ایجاد حس سرزندگی و پویایی حیات شبانه فضاهای عمومی شهری

بر اساس مطالعات انجام شده «سرزندگی و پویایی» از مهمترین عوامل شکل گیری فضاهای عمومی شهری محسوب می شوند که در مواجهه شهروندان با فضا علاوه بر تلاش برای تشویق به حضور آنان در فضا، در صد ایجاد ماندگاری در خاطر آنها و حفظ هویت شهری بوده و در عین متفاوت بودن محیط نیز به دنبال ایجاد پیوستگی و همخوانی آن با سایر فضاهای شهری می باشند. حال با توجه به اینکه بخش عمده ای از ساعات زندگی شهری و فراغت شهروندان در شبها رقم می خورد، توجه به ایجاد حیات شبانه در شهرها از اهمیت قابل توجهی برخوردار می شود. از این رو ضروری به نظر می رسد فضاهای شهری از قابلیت و توانایی لازم به منظور بهره برداری توسط شهروندان در تمام ساعات شبانه روز برخوردار باشند. بر این اساس این نیاز مشهود است که ضمن انجام برنامه ریزی و طراحی پاسخگو برای شکل گیری حیات شبانه، از روشنایی و نورپردازی مناسب نیز در جهت ایجاد سیمای مطلوب شبانه به منظور تداوم حضور فعال شهروندان در شب و ایجاد سرزندگی بهره گرفت. نتایج بررسی های صورت گرفته نشان می دهد که عامل سرزندگی با دربرگیری مولفه هایی چون: تنوع، فعالیتها، ایمنی، امنیت، قابل دسترسی، آسایش، پاکیزگی، هویت، مشارکت، زیبایی شناسی، خوانایی، حس تعلق و کارایی فضاهای عمومی شهری را برای حضور شهروندان آماده می سازد. همچنین وجود روشنایی و نورپردازی مطلوب نیز این موضوع را به برقراری حیات شبانه در فضاهای عمومی شهری تسری می بخشد. به همین دلیل ضرورت دارد تا با بهره گیری از روشنایی و نورپردازی مناسب به عنوان ابزار اصلی طراحی، به نوعی منظر روز را در شب به وجود آورده و پیوستگی آن

نخستین کنفرانس ملی به سوی شهرسازی و معماری دانش بنیان

3، اردیبهشت ماه، 1396، تهران، ایران

- افراد می باشد که این نقاط فعال، باید مورد توجه واقع شوند. عدم نورپردازی مناسب و در نتیجه وجود نقاط تاریک، عدم امنیت و ترس را به دنبال دارد و مانع حضور فعال افراد می شود. با تدوین طرح جامع نورپردازی و عملی شدن راهکارهایی که در ابتدا این بخش ذکر شد، می توان کمبود ها و ضعف های محدود را جبران کرد. از جمله پارامتر هایی که بایستی در وضع طرح جامع لحاظ شود:
- تنوع گروه های استفاده کننده از فضاهای شهری بر اساس سن، جنس و غیره
 - مکان قرارگیری کاربری ها و توجه به همجواری با دیگر کاربری ها
 - توجه به نوع کاربری در طراحی نورپردازی
 - تعریف نورپردازی هر مکان و فضا با توجه به درجه اهمیت آن و متناسب با کل نورپردازی به عنوان مهم ترین مداخله ای که در زندگی شبانه بی شهر قابل اجراست، ظرفیت زیادی در تحقیق اهداف توسعه بی شهر دارد. از این رو اقدامات مربوط به آن بایستی تحت مدیریت یک برنامه واحد راهبردی، برنامه ریزی، طراحی و اجرا شود. نورپردازی علاوه بر وابستگی به مکان، قادر است زمان ها را نیز مورد تاکید قرار دهد.
 - هم سویی اقدامات نورپردازی با طرح های فضای سبز شهری، مبلمان و اثاثیه و سایر طرح های منظر شهری می تواند به تقویت هویت شهر منجر شود. نورپردازی فضاهای ویژه شهری و امتداد زندگی روز در شب به تقویت خاطره بی جمعی شهروندان و حس تعلق به مکان و احساس امنیت می انجامد
- نورپردازی شهر، مجله منظر، شماره 21، زمستان 1391.
- [8] بهزادفر، مصطفی، 1388. **خیابان اصلی: الزامات و توقعات طراحی شهری**، فصلنامه آبادی، شماره 63.
- [9] آتشین پار، محمد، **تداوم هویت در منظر شهری**، فصلنامه باغ نظر، شماره 12 پاییز و زمستان 1388.
- [10] قرشی نژاد، سیدمهدی و رها بحتوی، **بازشناسی نقش نورپردازی شهری در حیات اجتماعی شبانه در کلانشهرها**.
- [11] مویدی، محمد، **تأثیر روشنایی و نورپردازی در ایجاد حس سرزندگی و پویایی حیات شبانه فضاهای عمومی شهری**
- [12] دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا.
- [13] یورگ، گروت، **زیبا شناسی در معماری**، ترجمه دکتر جهانشاه پاکزاد، عبدالرضا همایون تهران، 1386
- [14] کرمونا، متیو، استیوول-ترجمه: کامران ذکاوت، **خوانش مفاهیم طراحی شهری**، انتشارات آذرخش، چاپ اول، 1390

مراجع

- [1] کالن، گردن، **گزیده منظر شهری**، ترجمه طیبیان، تهران: نشر تهران، 1378.
- [2] گلکار، کورش، 1385. **«نشاط و سرزندگی در شهر به کمک طراحی شهری»**، نشریه شهر نگار، سال هفتم، شماره 39، ص 24-28.
- [3] کارلن، مارک و جیمز بنیا، **مبانی طراحی نورپردازی**، ترجمه محمد احمدی نژاد، بهار 87.
- [4] سامانی، قدسیه، **راهبردهای طراحی و برنامه ریزی شهری در ارتقاء حیات شبانه فضاهای شهری (1)**، سال چهارم، شماره چهل و دوم، مهر 1391، فصلنامه پنجره.
- [5] قاسمی، نیوشا و مهگل احمدی، **رویکرد هویتی در نورپردازی هلسنکی**، مجله منظر، شماره 21، 2013 Winter.
- [6] حاجی قاسمی فرزانه و سمانه ضامنی، **دو رویکرد متفاوت در خلق منظر شبانه**، زمستان 1391
- [7] منصور، سیدامیر، **راهبردهایی برای مدیریت**